

แนวคิดทางการศึกษาของ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

แนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เริ่มก่อตัวขณะศึกษาอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่นั่นท่านได้ศึกษาวิชาปรัชญาการศึกษาเป็นครั้งแรกในชีวิตและรู้สึกประทับใจมากเมื่อได้รับรู้ว่าการศึกษานั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา จึงเริ่มสนใจในเรื่องของปรัชญาการศึกษาเป็นพิเศษ เมื่อสำเร็จการศึกษาและกลับมาทำงานในประเทศไทย ได้ริเริ่มสอนปรัชญาการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร โดยนำปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม (Experimentalism) ตลอดจนแนวคิดและแนวปฏิบัติของการศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) ของอเมริกันที่ท่านชื่นชมเข้ามาเผยแพร่

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เห็นความสอดคล้องของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมและการศึกษาแบบพัฒนาการกับหลักพุทธธรรมหลายประการ ทั้งยังเห็นว่าพุทธปรัชญาก็เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่มั่นคงของสังคมไทย จึงเริ่มศึกษาพุทธปรัชญาซึ่งมีความรู้ยู่บ้างแล้วอย่างจริงจัง จนในที่สุดก็ได้เสนอแนวปรัชญาการศึกษาไทยบนรากฐานของพุทธปรัชญา หรือที่ท่านเรียกว่า “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์” หรือปรัชญาการศึกษา

ตามแนวพุทธธรรม” ขึ้นกล่าวได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นผู้บุกเบิกให้เกิดการแสวงหาและนำเสนอปรัชญาการศึกษาไทยได้อย่างเป็นระบบครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของการศึกษาไทย

แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาที่เสนอไว้ปรากฏชัดในงานเขียน 3 เล่มจากบรรดางานเขียนจำนวนมากของท่าน เริ่มจากความพยายามที่จะชี้ให้เห็นความสอดคล้องระหว่างหลักการของการศึกษาแผนใหม่หรือการศึกษาแบบพัฒนาการกับหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่ (2510) และ **A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of Buddhism and Democracy** (2513) และงานเขียนที่สมบูรณ์ที่สุดของท่านที่อนุমানหลักพุทธธรรมมาใช้กับการศึกษา คือ **ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์** (2528) ส่วนงานเขียนอื่นๆ และการบรรยายของท่านก็แสดงแง่มุมต่างๆ ของการศึกษาที่สอดคล้องกันในที่นี้ขอเสนอเป็น 4 เรื่องดังนี้

1. แนวคิดเรื่องความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา การสร้างปรัชญาการศึกษาที่เป็นระบบเริ่มต้นจากความคิดเรื่องมนุษย์ เพราะในการจัดการศึกษานั้นเป็นการจัดให้แก่มนุษย์ ดังนั้น การตอบปัญหาว่า มนุษย์คืออะไร ? จะเป็นตัวกำหนดแนวความคิดเรื่องอื่นๆ ของการศึกษาที่ตามมา

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ได้เสนอคำตอบตามแนวพุทธปรัชญาว่า มนุษย์ประกอบด้วย 5 ชั้น ซึ่งเป็นทั้งรูปและนาม รูปนั้นได้แก่ร่างกาย ส่วนนามได้แก่เวทนา (ความรู้สึกต่างๆ) สัญญา (การจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิดหรือการคิด) และวิญญาณ (การรู้หรือการเรียนรู้) องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้เรียกว่า “เบญจขันธ์” ถ้าไม่ควบคุมก็จะเป็นทางทำให้เกิดจุดอ่อนขึ้น คือเกิดเป็นอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลงผิด) สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงขึ้นแก่มนุษย์ และสังคมมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นมนุษย์หรือขันธ์ 5 นี้ จึงมีธรรมชาติ คือ เป็นผู้มีปัญหาใหญ่ 3 ประการติดตัวอยู่เสมอคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด ซึ่งรวมเรียกว่า อกุศลมูล

จากคำอธิบายเรื่องมนุษย์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ให้คำจำกัดความการศึกษาว่า หมายถึง “การพัฒนาขันธ์ 5 เพื่อว่าโลภะ โทสะ และโมหะ จะได้ลดน้อยถอยไปหรือว่าหมดไปในที่สุดและได้บรรลุชีวิตที่ดี” คำจำกัดความนี้ทำให้เห็นคำตอบของคำถามพื้นฐานเชิงปรัชญา 2 คำถาม นั่นคือ การศึกษาคืออะไร ? และอะไรคือจุดหมายของการศึกษา ? คำตอบนั้นเป็นสิ่งเดียวกันและชัดเจนอยู่ในตัวเอง ถ้อยคำที่ใช้แสดงทั้งแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวก การศึกษาเป็นการพัฒนาขันธ์ 5 ในแง่ลบ การศึกษาทำให้อกุศลมูล “ลดลง” แต่ในความหมายที่แท้จริงคือสิ่งเดียวกัน เพราะการพัฒนาหรือความเจริญงอกงามนั้นมีทิศทางเพื่อการลดหรือทำให้อกุศลมูลเบาบางลง ซึ่งความคิดนี้ถ้าเชื่อมโยงเข้ากับคำนิยามคำว่ามนุษย์ จะทำให้มองเห็นชัดเจนขึ้นว่า เพราะเหตุใด จึงต้องพัฒนาขันธ์ทั้ง 5 ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า พัฒนา หมายถึงการ

ทำให้ดีขึ้น นำพึงประสงค์มากขึ้น พัฒนาในส่วนของรูปขันธ์ ตามความคิดของท่าน คือ ทำให้แข็งแรง พัฒนาเวทนา (ความรู้สึก) คือ การสร้างความรู้สึกในทางที่ดี เป็นต้น กล่าวได้ตามคำอธิบายของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี การศึกษาคือการพัฒนาเพื่อที่จะลด ไม่ใช่เป็นการพัฒนาเพื่อเพิ่ม ลดในที่นี้คือ ลดโลภะ ลดโทสะ ลดโมหะ นั่นเอง

ในเรื่องความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ท่านได้ขยายความเพิ่มเติมให้เห็นชัดเจนว่า เมื่อขันธ์ 5 พัฒนาและอกุศลมูลลดลงแล้ว มนุษย์จะได้อบรมชีวิตที่ดี แต่ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้น มีชีวิตอยู่ 2 ระดับ คือ ชีวิตของผู้ที่ยังครองเรือนและชีวิตของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ดังนั้นในแต่ละระดับควรมีการศึกษาเพื่ออบรมหรือเพื่อแก้ปัญหของตนเองและสังคมตามควรแก่กรณี คือ

ความมุ่งหมายของการศึกษาอันสูงสุดในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว ได้แก่นิพพาน คือการศึกษาเล่าเรียนและการปฏิบัติธรรมทั้งปวงก็เพื่อจะได้ดับทุกข์เสียโดยสิ้นเชิงโดยดับที่สาเหตุของทุกข์ อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด นิพพานในกรณีนี้จึงอาจขึ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ คือ ขันธ์ 5 ยังคงอยู่แต่ว่ากิเลสนั้นดับหมดแล้ว ใจจึงสุขสงบที่สุด เป็นชีวิตที่ดีสูงสุด

สำหรับความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ (ฆราวาส) ก็ประยุกต์เอาความคิดเรื่องนิพพานมาใช้ กล่าวคือ มุ่งที่จะดับหรือระงับปัญหาของชีวิตทางด้านต่างๆ ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้ประสพกับชีวิตที่ร่มเย็นหรือที่พอดีพอควร หรือตามควรแก่กรณีของผู้ที่ยังครองเรือนอยู่ชีวิตที่ร่มเย็นหรือ

ที่ดีพอสมควรของชมราวาสนั้น ท่านเรียกว่าเป็นชีวิตที่มีบูรณาการ คือ ชีวิตที่มีความเต็ม ชีวิตที่สมบูรณ์ อันได้แก่ การเป็นคนที่มั่งร่างกายแข็งแรง มีจริยธรรมสูง มีศีลธรรม มีวินัย มีหิริโอตตปปะประพฤติดี รู้จักรับผิดชอบในบ้านเมือง เป็นพลเมืองดี มีความสามารถทางเศรษฐกิจ รู้จักประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ขาดแคลน ตลอดจนรู้จักคิด มีวิชาความรู้ในสาขาต่างๆ กว้างขวาง เป็นพื้นฐาน และรู้จักซึ่งในสาขาที่ตนถนัด เพราะฉะนั้น ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้ว ความมุ่งหมายอันสูงสุดของการศึกษาในระดับชมราวาสก็คือ บูรณาการ

2. แนวคิดเรื่องสาระและวิธีการของการศึกษา

1) **แนวนโยบายหลักของการศึกษา และสิ่งที่ควรศึกษา** เนื่องจากความมุ่งหมายของการศึกษามีอยู่ 2 ระดับ แนวทางหรือแนวของการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความมุ่งหมายนั้นๆ จึงแบ่งเป็น 2 ระดับด้วยเช่นกัน คือ

ในระดับของผู้ที่ไม่ครองเรือนอีกแล้ว แนวของการปฏิบัติหรือแนวนโยบายของการศึกษา เพื่อจะบรรลุถึงนิพพานก็คือมรรคมืองค์แปดได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ในระดับของผู้ยังครองเรือนอยู่ (ชมราวาส) นั้น แนวทางหรือแนวการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงชีวิตอันร่มเย็นที่เรียกว่า บูรณาการ ก็เป็นการประยุกต์ตามแนวทางของมรรคมืองค์แปดเท่าที่สามารถจะทำได้ตามประสาผู้ครองเรือน ซึ่งเรียกว่า แนวนโยบายทั้ง 3 ของการศึกษา ซึ่งได้แก่

(1) ศึกษาให้รู้จักตนเอง ซึ่งประกอบไปด้วย ศึกษาเรื่องขั้น 5 ของตนเองเพื่อให้รู้จักร่างกายและจิตใจของตนเอง และศึกษาวิชาความรู้ต่างๆ หลากๆ แขนงอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้อันมั่นคง และเพื่อให้ค้นพบความถนัดของตนเอง จะได้พัฒนาและปรับปรุงให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้

(2) ศึกษาให้รู้จักสังคัมหรือสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้รู้ถึงโครงสร้างและปัญหาของสังคัมที่กว้างออกไป อันจะทำให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง

(3) ศึกษาเรื่องจริยธรรม ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง เพื่อที่จะทำอันตรกิริยา (Interaction) ระหว่างบุคคลกับสังคัมหรือสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในทางที่ร่มเย็น ไร้ความเบียดเบียน ไร้ความพยายบาท

2) **วิธีการของการศึกษา** ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เห็นว่าวิธีการแห่งปัญญา (The Method of Intelligence) หรือวิธีการแก้ปัญห (Problem-Solving Method) เป็นวิธีการสอนสำคัญของการศึกษาแผนใหม่ สามารถระบุเป็นขั้นโดยย่อได้ 5 ขั้น ได้แก่

(1) การกำหนดปัญหา (Location of Problem)

(2) การตั้งสมมติฐาน (Setting up of Hypothesis)

(3) การทดลองและเก็บข้อมูล (Experimenting and Gathering of Data)

(4) การวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) และ

(5) การสรุปผล (Conclusion)

วิธีการแก้ปัญหหรือวิธีการแห่งปัญญานี้ เป็นวิธีวิทยาศาสตร์ที่ท่านเห็นว่าเหมือนกับ “หัว

ใจของพุทธปรัชญา ซึ่งได้แก่ อริยสัจ 4” และเมื่อพิจารณาพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย คือ พระพุทธศาสนา และพิจารณาวิธีการของพระพุทธองค์ ผู้เป็นบรมครูของโลกแล้ว ท่านก็เห็นว่าในการแก้ปัญหาชีวิตของพระพุทธองค์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงคิดแก้ปัญหา ทรงทดลองและทรงปฏิบัติหรือกระทำด้วยพระองค์เองทั้งสิ้น ผลก็คือ ทรงตรัสรู้ ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธองค์นั้นปรากฏชัดเจนอยู่ในขั้นตอนทั้ง 4 ขั้นตอนของธรรมะที่เรียกว่า อริยสัจ 4 คือขั้นทุกข์ ขั้นสมุทัย ขั้นนิโรธ และขั้นมรรค และในแต่ละขั้นก็ได้ทรงกำหนดกิจที่จะต้องกระทำ (กิจในอริยสัจ) เอาไว้ด้วยเป็น 4 ประการ คือ ปริญญา ปหานะ สัจฉิกิริยา และภาวนา ซึ่งขั้นตอนทั้ง 4 รวมทั้งกิจในอริยสัจนี้สามารถนำมาประยุกต์เป็นวิธีสอนแม่บทที่เรียกว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ” ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) **ขั้นกำหนดปัญหา** (ขั้นทุกข์ ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปริญญา) ได้แก่ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหาซึ่งจะต้องคิดแก้

2) **ขั้นตั้งสมมติฐาน** (ขั้นสมุทัย ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ปหานะ) ได้แก่

(1) ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาด้วยตัวเอง สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นกำหนดปัญหานั้น มีอะไรบ้าง

(2) ครูช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจว่าการแก้ปัญหาใดๆ นั้น นั้นจะต้องกำจัดที่ต้นตอ หรือแก้ที่สาเหตุของปัญหา

(3) ครูช่วยนักเรียนให้ได้คิดว่าการแก้สาเหตุนั้นอาจกระทำอะไรได้บ้างให้กำหนดสิ่งที่จะทำเป็นข้อๆ

3) **ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล** (ขั้นนิโรธ ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ สัจฉิกิริยา) ซึ่งได้แก่

(1) ครูช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเอง ตามหัวข้อต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้น 2 ข้อ 3

(2) เมื่อทดลองได้ผลประการใดต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่างไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

4) **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล** (ขั้นมรรค ตรงกับกิจในอริยสัจ 4 คือ ภาวนา) ซึ่งได้แก่

(1) วิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้บันทึกไว้ในขั้นที่ 3 ข้อ 2 นั้น จนแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ

(2) สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติแล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติตามแนวทางนั้น

วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ถือว่าเป็นวิธีสอนแม่บทสามารถปรับใช้กับการสอนวิชาต่างๆ ได้รวมทั้งสามารถปรับใช้ในการบริหารงานการศึกษาได้ด้วยเพราะงานบริหารก็คือ การแก้ปัญหาและการตัดสินใจโดยตรง

3. **แนวคิดเรื่องการบริหารการศึกษา**
หลักในการบริหารการศึกษาในทัศนะของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ก็คือ หลักประชาธิปไตย ท่านเห็นว่าประชาธิปไตยมิใช่เป็นเพียงวิธีการปกครองประเทศเท่านั้นแต่เป็นวิถีดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งประชาธิปไตยก็คือสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ *ประการแรก* เคารพซึ่งกันและกันทั้งทางกาย วาจา ความคิดเห็นและน้ำใจ

(คารว-ธรรม) *ประการที่สอง* ร่วมมือ แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สามัคคีธรรม) และ*ประการสุดท้าย* คือ ใช้วิธีการแห่งปัญญาในการแก้ไขปัญหาและการกระทำทุกอย่าง มิใช่ใช้อารมณ์ หรืออำนาจ (ปัญญาธรรม)

หลักการทั้ง 3 ประการนี้ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี จัดว่าเป็นวินัยของคนที่เชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตยทั้งปวง และมีความสัมพันธ์ภายในหลัก 3 ประการอย่างแยกไม่ออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาธรรม ย่อมมีฐานะเป็นเสมือนทางเสื่อเรือคอยควบคุมให้ คารวธรรม และสามัคคีธรรมเป็นไปในทางที่ถูกที่ควร หลักการของประชาธิปไตยทั้งสามประการเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งของการจัดการศึกษาในระบบประชาธิปไตยซึ่งต้องถือเคร่งตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงอุดมศึกษาและตลอดเวลาที่เป็นพลเมืองของประเทศ

4. แนวคิดเรื่องครุติ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิบาย “ความดี” หรือ “สิ่งที่ดี” เป็น 2 นัยคือ ความดีที่เป็นสภาพกับความดีที่เป็นการกระทำ ดังนั้นแนวคิดเรื่องครุติหรือที่ท่านเรียกว่า “อุดมการณ์ของอาจารย์” ก็สามารถอธิบายได้เป็น 2 นัย เช่นกันดังนี้

1) *สภาพของครุติ* : ครุติที่ดีมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ เป็นผู้มีความดีหรือเป็นผู้มีจริยธรรม และเป็นผู้มีความรู้

การเป็นผู้มีจริยธรรมนั้น ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี อธิบายว่าได้แก่ผู้ยึดมั่นในศีลและธรรมที่เป็นพื้นฐานอันได้แก่ เบญจศีล เบญจธรรม และธรรมในหมวดต่างๆ ของพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นผู้ยึดมั่นในค่านิยมที่จำเป็นอื่นๆ เช่น ธรรมเนียม ประเพณี กฎหมาย อุดมการณ์ วินัย

และมารยาท ฯลฯ จริยธรรมนี้ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้ เป็นไปทางสันติสุขและเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์

ส่วนการเป็นผู้มีความรู้ที่ท่านเห็นว่าความรู้ที่สำคัญสำหรับครู ได้แก่ ความรู้ทางวิชาการที่รับผิดชอบสอนรวมถึงความรู้เรื่องวิธีสอนอบรมคน ซึ่งถือว่าเป็น “ความสามารถหรือความชาญฉลาดทางวิทยาศาสตร์” (Scientific Intelligence) ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเป็นความรู้เรื่องคุณธรรมและวินัยซึ่งถือว่าเป็น “ความสามารถหรือความชาญฉลาดในด้านสังคม” (Social Intelligence) ที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่าง สันติสุข ความรู้ประเภทนี้ก็คือความรู้เรื่องจริยธรรมข้างต้นนั่นเอง

2) *การกระทำของครุติ* : ครุติจะต้องกระทำดังนี้คือ *ประการแรก*ต้องสอนดี การสอนดี เกิดขึ้นได้จากการรู้เทคนิควิธีสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์ เตรียมอุปกรณ์การสอน รวมถึงอบรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการสอน *ประการที่สอง* ครูต้องศึกษาค้นคว้าและวิจัยอยู่เสมอ เพื่อความอ่องามทางวิชาการ *ประการสุดท้าย*ครูต้องช่วยเหลือหรือช่วยให้นักเรียนประยุกต์ความรู้ไปช่วยเหลือคนหรือสังคมที่ขาดแคลนได้

แนวคิดของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ชี้ให้เห็นว่าการเป็นครุตินั้นมิใช่เพียงเป็นผู้มีความรู้ในวิชาที่ตนสอนเท่านั้น แต่ความรู้นั้นยังรวมถึงความรู้ในหลักการสอนและความรู้ทางจริยธรรม เมื่อมีความรู้เหล่านั้นแล้วผู้เป็นครุควรต้องมีความรับผิดชอบ มีความมุ่งมั่นที่จะนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีทั้งแก่ตนเอง ลูกศิษย์ และสังคม และแนวคิดเหล่านี้ได้ปรากฏในคำสอนที่ท่านฝากไว้กับศิษย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาผู้ที่ท่านฝากไว้กับศิษย์ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาผู้ที่ท่านฝากไว้เป็นครุในสังคมว่า “ขอให้มี

ความรู้ประจุนักปราชญ์และมีความประพฤติ
ประจุนผู้ทรงศีล”

ตลอดชีวิตแห่งการเป็น “ครู” “ผู้บริหาร
ทางการศึกษา” และ “นักการศึกษา” ศาสตราจารย์
ดร.สาโรช บัวศรี ได้อุทิศตน อุทิศเวลาให้การ

ศึกษาเพื่อหาแนวทางใหม่ๆ กับการพัฒนา
ด้านการศึกษา เผยแพร่ความรู้ความคิดของท่าน
อย่างมั่นใจ และประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นแบบ
อย่างจนศิษย์ทั้งหลายยกย่องท่านเป็น “ปูชนีย-
บุคคล”

เพ็ญศิริ จีระเชชากุล

บรรณานุกรม

- บังอร ภูวภิรมย์ขวัญ บรรณาธิการ. ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล. กรุงเทพฯ-
มหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2531.
- เพ็ญศิริ จีระเชชากุล และศักดิ์ชัย นิรัญทวี. รายงานการวิจัยเรื่องศึกษาแนวคิดทางการศึกษาและ
บุคลิกภาพแห่งความเป็นครูของ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี. คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2536.
- สาโรช บัวศรี. “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์” ใน สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ ตาม
แนวพุทธศาสตร์. สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย. หน้า 20-39. กรุงเทพมหานคร :
รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2528.
- _____. พุทธศาสนากับการศึกษาแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2513.
- _____. “วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ”, ใน สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.
สมาคมนการศึกษาแห่งประเทศไทย. หน้า 40-50. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์,
2528.
- _____. “อุดมการณ์ของอาจารย์”. บรรยายเนื่องในการสัมมนาเพื่อกำหนดแนวทางปรับปรุงหลัก
สูตรของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 27-29 ตุลาคม
2523. พิมพ์ใน ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี รำลึก. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
2537.
- Saroj Buasri. **A Philosophy of Education for Thailand : The Confluence of
Buddhism and Democracy.** Bangkok : Karnsasna Press, 1970.